

Anadolu Coğrafyasında Hadis Usûlü Çalışmaları: "Risâletu Usûli'l-Hadîs"

Methodology of Hadith Studiesb in Anatolian:
"Risâletu Usûli'l-Hadîs"

Osman AYDIN¹

¹ Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çorum
• hititosmanaydin@gmail.com • ORCID > 0000-0003-0413-1799

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Mart/March 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Haziran/June 2018

Yıl / Year: 2022 | Sayı – Issue: 52 | Sayfa / Pages: 351-378

Atf/Cite as: Aydın, O. "Anadolu Coğrafyasında Hadis Usûlü Çalışmaları: Risâletu Usûli'l-Hadîs"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 52, Haziran 2022: 351-378.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity
e-ISSN: 2587-1854 OMUIFD, 2022, 52: 143-165

DÜZELTME YAZISI / ERRATUM

**ANADOLU COĞRAFYASINDA HADİS USÛLÜ ÇALIŞMALARI:
RİSÂLETU USÛLİ'L-HADİS**

**METHODOLOGY OF HADITH STUDIES IN ANATOLIAN:
"RİSÂLETU USÛLİ'L-HADİS"**

*OSMAN AYDIN**

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis ABD
Doctor Lecturer, Hitit University Faculty of Divinity,
Department of Hadith
hititosmanaydin@gmail.com

DÜZELTME:

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 2018 senesi 44. Sayısı 143 – 165 sayfaları arasında yayınlanan "Anadolu Coğrafyasında Hadis Usûlü Çalışmaları: Molla Yegân ve Risâletu Usûli'l-Hadîs" isimli makalemde konu edilen usûl risalesinin müellifinin, sonradan yaptığım araştırmalar ve başkaca çalışmaların da yönlendirmesiyle Molla Yegân'a ait olmadığı tespit edilmiştir. Gerekli düzeltme ve düzenlemeler tarafımdan yapılmıştır. Yapılan bu hatadan dolayı yazar, okuyuculardan özür dilemektedirler. Makalede yer alan hatanın düzenlenmesi için makale tekrardan sunulmuştur.

ERRATUM:

In my article titled "Hadith Method Studies in Anatolian Geography: Molla Yegân and Risâletu Usûli'l-Hadîs" published in the 44th issue of Ondokuz Mayıs University Faculty of Theology Journal in 2018; It has been determined from the information in my research and other works that the author of the treatise in question is not Molla Yegan. Necessary corrections were made by myself. The author apologizes to the readers for this mistake. The article has been reposted to correct the error in the article.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
 Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity
 e-ISSN: 2587-1854 OMUIFD, June 2018, 44: 143-166

ANADOLU COĞRAFYASINDA HADİS USÛLÜ ÇALIŞMALARI: RİSÂLETU USÛLİ'L-HADİS¹ METHODOLOGY OF HADİTH STUDIES IN ANATOLIAN “RİSÂLETU USÛLİ'L-HADİS”

OSMAN AYDIN*

[Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis ABD.
 Res. Asst., Hitit University Faculty of Divinity, Department of Hadith
 hititosmanaydin@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Mart/March 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Haziran/June 2018

Yayın Tarihi / Published: 27 Haziran/June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2018 *Sayı – Issue:* 44 *Sayfa / Pages:* 143-166

Atıf/Cite as: Aydın, Osman. “Anadolu Coğrafyasında Hadis Usûlü Çalışmaları: Risâletu Usûlî'l-Hadîs - Studies in Hadith Methodology in Anatolia: “Risâletu Usûlî'l-Hadîs”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 44 (Haziran-June 2018): 143-166

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Anadolu Coğrafyasında Hadis Usûlü Çalışmaları: Risâletu Usûli'l-Hadîs

Abstract: This article deals with the manuscript on methodology of hadith of Omar Chelebi, who lived in the 14th century. Firstly, the Risalah will be examined in terms of form and content. In this section, the detected copies will be introduced separately and The Risalah will be evaluated in terms of its contents and system. In the last part, the Risale will be verified.

Keywords: Mollah Yegan, Ömer Chelebi, Risalah, Methodology of Hadith, Verify.

Öz: Bu makalede XIV. Yüzyıl Anadolu âlimlerinden Yegân-ı Ahaveyn Ömer Çelebi'nin (öl. 985/1577-8) hadis usûlüne dair kaleme aldığı, "Risâletu usûl-i hadîs" isimli çalışması tetkîke açılacaktır. Makalede, söz konusu risâle şekil ve muhteva açısından incelenecektir. Bu kısımda tespit edilen nüshalar ayrı ayrı tanıtılacak, akabinde risâle içerdiği konular ve sistematîği itibarıyla değerlendirilecektir. Son kısımda, adı geçen risâle, ilgili nüshalar ışığında tahkîk edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Molla Yegân, Ömer Çelebi, Risâle Usûli'l-hadîs, tahkîk.

GİRİŞ

Bir ilmin asıl meselelerinden evvel öğrenilmesi lazım gelen temel kaideler bütünü olarak tarif edebileceğimiz ilm-i usûlün, hadis özelinde tanımı, "Kabul ya da red açısından rivayetlerin durumunu inceleyen ilim" olarak yapılagelmektedir. İslam ilim dünyasında h. 3. yüzyıldan itibaren Hadis Usûlü'nün kaideleri, eserlerin satır aralarında ya da belli başlıklar özelinde kaleme alınmıştır. Müstakil anlamda ilk eserler ise h. 4. Asrın başarılarında telif edilmiştir. Mevcut hadis usûlü kaynakları gerek müellifleri itibarıyla gerekse içerikleri açısından incelendiğinde; Anadolu coğrafyasında

yetişmiş âlimlerin usûl-i hadise ilişkin yaklaşımlarını ya da değerlendirmelerinden müteşekkil eserlerini görmek pek de mümkün değildir.

Türkiye Kütüphaneleri'nde birçok ilm branşın temel bahislerini derleyen yazma eserlerin varlığı, ilgililerce malum bir hakikat olarak ortadadır. Bu zaviyeden mevzya yaklaşıldığında, Hadis usûlüne dair gerek genel manada gerekse husus meseleleri mndemi birçok yazma nüshanın bulunduğu da görülmektedir. Bahsi geçen eserlerden bir tanesi de, mer elebi'ye ait usûl-i hadîs rislesidir. Makalede risalenin Türkiye Kütüphaneleri'nde var olan ve tarafımızca öncelenen nüshaları şekilsel açıdan ele alınacaktır. Daha sonra eser muhtevası bakımından tahll edilecektir. Bu incelemeler sonucunda risalenin muhtemel bir konu şeması oluşturulacaktır. Makalenin son kısmında ise, yazma nüshanın tahkkli neşri gerçekleştirilecektir.

Burada ifade edilmesi gereken husus risalenin bazı nüshalarının ferağ kayıtlarında "الشهير يكان" olarak ifade edilen müellifin XV. Yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Molla Yegn¹ ile karıştırılması durumudur. Yukarıda

¹ Tarafımızdan 2018 senesinde yapılan araştımda bu risalenin Molla Yegân'a (. 865/1461 civarı) ait olduğu ifade edilse de, sonradan tespitlerimiz ve konuya dair husus bazı çalışmaların da yönlendirmeleriyle ilgili eserin Yegân-ı Ahaveyn mer elebi'nin (l. 985/1577-8) alışması olduğu görülmüştür. Bu sebeple makalede zid görülen Molla Yegân'ın hayatı ve eserleri kısmı makaleden çıkarılmış ve görülen birtakım eksikler düzeltilerek araştırma yeniden düzenlenmiştir. Mukayese için bk. şeyma Deniz, *Osmanlı Kuruluş Döneminde Bursa'da İz Bırakmş nemli Bir İlim Adamı Molla Yegân ve Yegnzdeler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021), 15; Mustafa Celil Altuntaş, Azamat Zhamashev, "Ömer elebi'nin (l. 985/1577-8)

da ifade edildiği üzere eserin müellifi Ömer Çelebi'dir. Kendisinin Ahaveyn Mehmed Çelebi'nin yeğeni olduğu ve Yegân-ı Ahaveyn Ömer Çelebi olarak tanındığı ifade edilmiştir.² Kendisi "Dârü'l-mülk-i Karaman olan

Usûl-i Hadîse Dair Risâlesinin Tahlil, Tercüme ve Tahkiki", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 22/1 (Mart 2022), 544. Bahse konu hatanın düzeltilmesine vesile olan Şeyma Deniz, Mustafa Celil Altuntaş ve Azamat Zhamashev'e teşekkür ediyorum. Ayrıca başta editör Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Aydın Bulut olmak üzere dergi yönetimine de bu süreçteki iletişim ve yönlendirmeleri için şükranlarımı sunuyorum.

- * Arş. Gör., Hitit Ü. İlahiyat F., hititosmanaydin@gmail.com (2022 senesi itibarıyla Dr. Öğr. Üyesi).
- ² Molla Yegân'ın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Şekâyiku'n-Nu'mâniyye* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-arabî, 1975), 48-49; Abdülhay Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Kahire: y.y. 1324), 160; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, nşr. A. Fikri Yavuz (İstanbul: Meral Yayınları 1915), 2: 52; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, 1: 433; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990) 94; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 5: 65; Kâtib Çelebi, *Silmü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir Arnavut (İstanbul: Mektebetu İrsika, 2010), 5: 412; Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever (Bursa: Arasta Yayınları, 2000), 238; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin* (Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts), 2: 199; Baldırzâde, *Ravza*, 179. Aşıkpaşazâde Derviş Ahmed, *Tevârihi Âli Osman* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), 203; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Bursalı İsmail Belîğ* (Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1985), 98; Mustafa Erkan, "Gülzâr-ı İrfan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 260; Mecdî Muhammed Efendi, *Hadâiku'ş-şekâyık* (İstanbul: Çağrı Yayınları 1979), 1: 99; İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 245; Mefail Hızlı, *Bursa Medreseleri*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 40.
- ³ Altuntaş-Zhamashev, "Ömer Çelebi'nin (öl. 985/1577-8) Usûl-i Hadîse Dair Risâlesi", 544.

medîne-i Konya'dan nümâyân olmuştur. Tercemeleri sebk eden Ahaveyn-i Karamanî'nin hemşirezâdesidir. Hâl-i ferhunde-hilâli Mehmed Efendi hicrinde tahsîl-i kemâl ve emâsîl-i erbâb-ı isti'dâd ile şirket üzere iştigâl eyleyip Muhaşşî Sinân Efendi âsitânesine istinâd ve mülâzemetle ihrâz-ı murâd eyledikde devr-i medâris ve akd-i mecâlis ederek dokuz yüz yetmiş yedi Rebûlevvel'inde kırk akçe ile Silivri'de Pîrî Paşa müderrisi olmuştur. Seksen bir Muharrem'inde elli akçe ile İstanbul'da İbrâhîm Paşa-yı Atîk Medresesi'nde ferş-i seccâde-i ders ü tahkîk eyleyip seksen üç Rebûlevvel'inde Budin Beğlerbeğisi Mustafa Paşa ki asrında Cafer-i Bermekî gibi cihân-bahşâ bir emîr-i dilîr idi, Dârü'l-mücâhidîn-i Budin'de medrese-i cedîde inşâ eyledikde fetvâ ile bunlara tevcîh olundu. Ol diyârda ifâde ve iftâ üzere iken seksen beş sâli hilâlinde intikâl eyleyip mansıb-ı münhal Turâbî-zâde'ye [Mehmed Efendi] mahall görüldü. Mevlânâ-yı merkûm âşinâ-yı deryâ-yı ulûm, fetvâ ve takvâsı müselleme mahbûbu'l-kulûb-ı âlem idi. Mesâil-i fihhiyyeden muhtârât cem eylemiştir. Mühimmâtı câmi', nâfi' mecmûadır." şeklinde tanıtılmıştır.³

RİSÂLETU USÛLİ'L-HADİS VE NÜSHALARIN TANITIMI

Çalışmada risâlenin Türkiye'de yer alan ve bizim ulaşabildiğimiz beş nüshasına yer verilecektir.

⁴ Nev'izade Atullah Efendi Atai, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti's-Şekaik* (İstanbul: Matbaa-I Âmire, 1268), 273-274. (Altuntaş-Zhamashev, "Ömer Çelebi'nin (öl. 985/1577-8) Usûl-i Hadîse Dair Risâlesi", 545-546'dan naklen).

1.1.Risâletu usûli'l-hadîs

Bu nüsha Millî Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu içerisinde A 4181/9 numarada kayıtlıdır ve üç varaktan müteşekkildir. Her sayfa 19 satır olup Kaba Nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır. Tespit edebildiğimiz en eski nüsha olan bu metin h. 1129 senesinde Ahmed b. Abdullah b. İdris tarafından istinsâh edilmiştir. Tetkîke açtığımız bu usûl-i hadîs eseri birçok risâleden mündemiş 227 varaklık bir kitabın içerisinde 82b-84b varakları arasındadır. Konu başlıkları ve mühim görülen yerler kırmızı renkle yazılmış bu risâlenin sayfa kenarlarında ana metinde ihtisaren zikredilmiş bazı meseleler ile bahsi geçmeyen bir kısım mühim bilgiler kimi zaman kaynak belirtilerek kimi zaman da sadece bilgi verilmek suretiyle yer almaktadır.

Şerh içinden bazı cümleler:

Başlık: 82/b

هذه رسالة أصول الحديث

Besmele ve Hamd'den sonra: 82/b

و بعد لما قسم اهل الحديث و اهل الأصول سنة المصطفى بتقسيمات شتى على حسب رأيهم

Şerhin Bitişi: 84/b

كذا في المفاتيح فمنه الرسالة مفيدة في علم الحديث ... عمر جليبي الشهير يكان ... عبد ... احمد بن عبد الله بن إدريس عفى الله لهم السنة تسع و عشرين و مائة و الف

1.2.Usûlu'l-hadîs

Risâlenin bir diğçer nüshası yine Millî Kütüphaney Yazmalar Koleksiyonu A 5567/4 arşiv numarası altında kayıtlıdır ve dört varaktan oluşmaktadır. 140 varaklık bir risâle mecmuasının içerisinde 19a-22a varakları arasında yer almaktadır. Risâlenin herbir varağı 20 satırdan müteşekkil olup nesih kırması yazı türü kullanılmıştır. 1282 senesinde Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed Çemaşî tarafından istinsah edilmiştir. Diğçer nüshalardan farklı olarak; eserin bitiminden sonra ayrı bir paragraf halinde ehl-i hadis içerisinde yaygın olarak kullanılan 31 hadis terimi ismen verilmiştir. Sayfa kenarlarında da ana metinde yer alan meselelere dair bazı izahât mevcuttur.

Şerh içinden bazı cümleler:

Başlık: 19/a

هذا أصول الحديث

Besmele ve Hamd'den sonra: 19/a

و بعد لما قسم اهل الأصول وأهل الحديث سنة المصطفى بتقسيمات شتى على حسب رأيهم

Şerhin Bitişi: 22/a

تم الكتاب بعون الله الوهاب في يد محمد بن عبد الرحمن بن محمد الجماشي...

1.3.Adana Nüshası

Herhangi bir başlıklandırmanın olmadığı nüshanın Ömer Çelebi'ye aidiyeti, eserin son kısmında yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Milli Kütüphane Adana İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu içerisinde 1141/22 arşiv numarasında kayıtlıdır. 1158 senesinde Mehmed b. Hasan eliyle istinsah edilmiştir. Risâle 188 varaklık bir kitap içerisinde 144a-146a varakları içerisinde yer alır. Her sayfa 20 satır olup, önemli görülen yerler ile konu başlıkları kırmızı ile renklendirilmiştir. Yazı stili olarak da ta'lik kırması kullanılmıştır.

Şerh içinden bazı cümleler:

Başlık: 144/a

-

Besmele ve Hamd'den sonra: 144/a

و بعد لما قسم أهل الحديث و أهل الأصول سنة المصطفى بتقسيمات شتى على حسب رأيهم

Şerhin Bitişi: 146/a

كذا في المفاتيح هذه رسالة مفيدة لعلم الحديث لمولانا عمر الجلبى الشهير ... على يد محمد بن حسن عفى الله لهم بإحسان في يوم الثلث في يوم الأضحية ... في سنة ثمانية و خمسة و مائة و الف

1.4.Tokat Nüshası

Tıpkı Adana Nüshası'nda olduğu gibi herhangi bir başlıklandırma yapılmamıştır. Eser Milli Kütüphane içerisinde Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Arşiv numarası 60 Zile 15/3 olarak kaydedilmiştir. 3 varaktan oluşan bu nüsha tek bir müstensih eliyle kaleme alınmış olup 107 varaklık bir çalışmanın 104b-107a varakları arasında yer alır. Risâlenin her bir sayfası 25 satırdır ve Ali Fevzi b. Ömer tarafından istinsah edilmiştir. Nesih yazı stili kullanılmıştır.

Şerh içinden bazı cümleler:

Başlık: 104/b

-

Besmele ve Hamd'den sonra: 107/a

و بعد لما قسم أهل الأصول وأهل الحديث سنة المصطفى بتقسيمات شتى على حسب رأيهم

Şerhin Bitişi: 146/a

فلا يقال هذا مدرج إلا بدليل واضح يمت الرسالة الشريف بعون الله تعالى

1.5.Manisa Nüshası

Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu'nda 45 Ak Ze 1403/1 arşiv numarası altında yer alan bu nüsha; 85 varaklık bir mecmuanın 1b-5a numaralı varakları arasındadır. Her sayfa 19 satırdan müteşekkildir ve konu başlıkları kırmızı ile renklendirilmiştir. Müstensihe ve istinsah tarihine dair herhangi bir bilginin bulunmadığı bu nüshayı diğerlerinden ayrı kılan husus, ana metinde farklı pasajların yer

alıyor olmasıdır. Kezâ, risâlenin sonunda sanki çalışmanın devamı gibi gözüken tek sahifelik usûle dair bazı konuların yer aldığı bir bölüm bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçen milli kütüphane nüshasındaki ziyadeden farklı olarak bu ziyadeler metnin aslındadır. Barındırdığı ciddi farklılıklardan dolayı bu nüshayı tahkîk esnasında ayrıca değerlendirmeyi uygun gördük.

Şerh içinden bazı cümleler:

Başlık: 1/b

-

Besmele ve Hamd'den sonra: 1/b

و بعد لما قسم أهل الأصول وأهل الحديث سنة المصطفى بتقسيمات شتى على حسب رأيهم

Şerhin Bitişi: 5/a

و منها المدبج و هو رواية الأقران سنا و سندا عن الآخر و اكتفى الحاكم بالمقاربة في السند و إن

تفاوت الإسناد

2. RİSÂLE'NİN MUHTEVÂ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ömer Çelebi, Ehl-i hadîs ile usûl-i fıkıhçıların "Sünnet"i kendi ıstılah ve görüşleri muvâcehesinde belli bir sınıflandırmaya tâbi tuttuklarını belirtir. Daha sonra söz konusu bu risâleyi yazmasının gerekçelerini ifade eder. Kendisine göre, yukarıda ismi geçen her iki grubun usûl-i hadîse dair

görüşlerini birlikte ele almak, ilgili prensiplerin daha kolay öğrenilmesini sağlayacaktır.

Risâlede ifade edildiği şekliyle usûl-i fıkıhçılar nezdinde sünnet; mürsel ve müsned şeklinde ikiye ayrılır. Senedinde inkıtâ olmayan rivayet *müsned*; senedinin herhangi bir yerinde bir veya daha fazla kopukluk bulunan rivayet ise *mürsel*dir. Burada Ömer Çelebi, Hanefî kimliğini ön plana çıkarıp İmam Malik (ö. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen bir habere de dayanarak, mürsel rivayetin müsned rivayetten mezhebi katında daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Daha sonra da bu görüşünü destekler mahiyette Hasan Basrî'nin (ö. 110/728) bir sözüne yer verir. Devamında da mürsel hadisin makbul olması için gerekli şartları zikreder.

Mürselin tanımlaması ve tasnifinin ardından müsned rivayeti değerlendirilir. Kendisi müsned hadisi; *mütevâtir*, *meşhûr* ve *âhâd* olmak üzere üç kısımda mütalaa eder. Burada da Hanefî çizginin yansımalarını görmek mümkündür. Zira mütevâtir tanımlamalarında Ehl-i hadis nazârında akla gelen ilk rivayet, "Men Kezebe" hadisi iken; Ömer Çelebi, mütevâtir hadise örnek olarak tıpkı Hanefî usûlcülerin yaptığı gibi; beş vakit namaz, namazın rekatları, zekatın miktarı gibi ilm-i zarûrî icab eden ve münkirini küfre götüren amelleri gösterir. Meşhûr tanımlamasında da usûl-i fıkıhçıların eğilimlerini net bir şekilde görebiliriz. Buna göre meşhûr hadis; ehl-i hadis kendi kıstasları içerisinde sınırlarını belirlemiş olduğu,

"en az üç isnadla rivayet edilen ancak tevatür derecesine erişmeyen hadisler"⁴ değil; bilakis aslı itibarıyla âhâd haber olmakla birlikte ikinci asırdan itibaren yalanlanamayacak kadar yaygınlığa ve kabule mazhar olan rivayetlerdir. Mütevâtir karşısındaki durumunu ve farkını, Cessâs (ö. 370/981) ve İsa b. Eban'dan (ö. 221/836) verdiği örneklerle izâh etmesi de aynı risalede benimsediği metodu göstermesi açısından kayda değerdir.

Eserde devamında, âhâd haber bahsine giren Ömer Çelebi öncelikle, onun ilim gerektirip gerektirmeyeceği üzerinde durur. Akabinde ise, âhâd haberi *muttasıl ve munkatı'* olarak ikiye ayırır. Munkatı' rivayeti de kendi içerisinde iki kısımda değerlendirir. Bunlardan biri, senet zincirinden bir râvinin ya açıkça (mu'dal, munkatı') ya da gizlice (mürsel, müdelles) eksilmesidir. Diğeri ise, rivayetin umûm-i belvâya muhalif kabul edilmesi ya da şâz olması gibi manevî inkitâyla ma'lûl bulunmasıdır.

Usûl-i Fıkıhçılarının bu tasnifinin ardından muhaddislerin tasnifine geçen Ömer Çelebi hadisi; *müsned, mürsel, munkatı'* ve *mu'dal* olmak üzere dörde ayırır. Daha sonra, kaynak itibarıyla hadisi; *merfû', mevkûf* ve *maktû'* olarak sınıflandırır. Keza; *mütevâtir, mevzû* ve *müsned* şeklinde farklı bir ayrıma daha gider. Mevzû hadisi tanımlarken te'vîl edilemeyecek

⁵ Müctebâ, Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, haz. Halil Öztürk, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 219-221.

surette hakikate muhalif olması şeklinde bir kayıt koşması rivayet değerlendirmelerinde metin temelli bir yaklaşım sergilediğine dair ipuçları sunmaktadır.

Bu değerlendirmelerden sonra müteahhir ulemanın yapmış olduğu *sihâh-hısân* ayırımına işaret eder. Tıpkı Begavî’de (ö. 516/1122) olduğu gibi, Buhârî ve Müslim’in hadislerini Sihâh; Kütüb-i Tis’a’nın diğer eserlerinde geçen hadisleri de Hısân olarak niteler.

Akabinde hadisleri, *meşhûr* ve *garîb* olarak farklı bir ayırma tâbi tutar. Ancak burada meşhûr tanımlamasında hadisçilerden biraz ayrıldığı görülür. Zira Ömer Çelebi’nin ifade ettiğine göre meşhûr; birçok hadis hafızı tarafından rivayet edilip yaygınlık kazanan rivayettir. Garîb ise; bir hafızın rivayetinde tek kaldığı hadistir. Eğer sahabe râvisi meşhûr bir râvi değilse yine garîb olarak nitelenir.

Sihâh-hısân olarak nitelediği birinci gruptan sonra, ikinci kısım olarak da *sakîm* rivayetin tanımlamasını yapar. Buna göre sakîm; rivayetin lafzında icmâ’a ya da mütevâtir habere muhalif olmak gibi, izahı mümkün olmayan bir kusurun olduğu, ya da râvilerinin akidelerinde problemin bulunduğu rivayetlerdir. Burada dikkatimizi çeken husus; râvilerin adaletlerinden kaynaklı sekâmete Ömer Çelebi, *zayıf* ve *münker* tabirlerini kullanır. Dolayısıyla hadis usûlü içerisinde tanımı yapılmış münker kavramından çok, sözlük anlamı üzerinden bir değerlendirme yaptığı gözükmektedir.

Risâlenin devam eden kısımlarında, senetteki inkitâ bakımından hadisleri *mürsel*, *munkatı'* ve *mu'dal* olarak üçe ayırır. Sonrasında, *mechûl* rivayetin tanımlamasını yapar. Bir sonraki kısımda ise; hadisleri, *muhtasar* ve *mustaksâ* şeklinde ayrıma tabi tutar ve bu kavramları teker teker açıklar.

Son paragrafta ise, *müddrec* rivayeti diğer kısımlara nazaran biraz daha uzunca tanımlar. Müddrecin tespitinin zorluğundan ve bu konuda çok tartışmaların yapıldığından bahseder ve eser bu haliyle tamamlanır. Yukarıdan beri yaptığımız bu kısa tanıtım ışığında risâlenin fihristini oluşturacak olursak;

2.1.Ömer Çelebi'nin Usûl-i Hadîs Risalesi'nin Muhteviyatı

1. USÛL-İ FIKİHÇİLERE GÖRE HADİS

- 1.1. Mürsel
- 1.2. Müsned
 - 1.2.1. Mütevâtir
 - 1.2.2. Meşhûr
 - 1.2.3. Âhâd
 - 1.2.3.1. Muttasıl
 - 1.2.3.2. Munkatı'

2. MUHADDİSLERE GÖRE HADİS

- 2.1. Birinci Taksim
 - 2.1.1. Müsned
 - 2.1.2. Mürsel
 - 2.1.3. Munkatı'
 - 2.1.4. Mu'dal
- 2.2. İkinci Taksim

- 2.2.1. Merfû'
- 2.2.2. Mevkûf
- 2.2.3. Maktû'
- 2.3. Üçüncü Taksim
 - 2.3.1. Mütevâtir
 - 2.3.2. Mevzû
 - 2.3.3. Müsned
- 2.4. Dördüncü Taksim
 - 2.4.1. Sihâh ve Hısân
 - 2.4.2. Meşhûr
 - 2.4.3. Garîb
 - 2.4.4. Sakîm (zayıf ve münker)
- 2.5. Beşinci Taksim
 - 2.5.1. Mürsel
 - 2.5.1.1. Munkatî' ve mu'dal
 - 2.5.1.2. Mechûl
- 2.6. Altıncı Taksim
 - 2.6.1. Muhtasar
 - 2.6.2. Musteskâ
 - 2.6.3. Müdrec

RİSALENİN TAHKİKİ METNİ

التحقيق:

[١ظ]أحمد لله رب العالمين مرسل الأنبياء والمرسلين ليكونوا مبشرين للمؤمنين ومنذرين لقوم كافرين. والصلاة والسلام على سيد الورى محمد المصطفى الذي ما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحي يوحى وعلى إخوانه من سائر الأنبياء وعلى آله وأصحابه الذين هم كالنجوم في السماء من اقتداهم فقد اهتدى

6

وبعد، لما قسم أهل الأصول وأهل الحديث⁷ سنة المصطفى عليه الصلاة والسلام بتقسيمات شتى على حسب رأيهم واصطلاحهم. أردت أن أجمع⁸ من كلامهم ما يسهل ضبط أقوالهم. قال الأصوليون: السنة نوعان: مرسلا ومسند، لأنه إن ذكر الراوي الذي ليس بصحابي جميع الوسائط التي بينه وبين الرسول عليه الصلاة والسلام فخبره مسند. وإن لم يذكرها وقال: "قال رسول الله" أو "فعل" يحذف واسطة¹⁰ فخبره¹¹ مرسل.

فالمرسل من التابعي وتبع التابعي محمول على أنه وضع له الأمر وإستبان له الإسناد فلا يحتاج إلى ذكره وهو حجة عندنا وهو مذهب مالك وإحدى الروايتين عن أحمد. وهو فوق¹² المسند¹³ الذي ليس بمتواتر ولا شهور عندنا؛¹⁴ لأنه من إشتهر عنده الحديث بأن سمع بطرق صحيحة طوى الإسناد للوضوح عنده وقال: "قال رسول الله صلى الله عليه وسلم" [٢و] حتى قال الحسن البصري: "إذا أجمع¹⁵ أربعة من الصحابة لي أرسلته

٦ د. إقتداهم

٧ م. د: أهل الحديث و الأصوليين

٨ إستجمع

٩ دل + قال

١٠ م: الوسائط ل ت+ أو يحذف الوسائط

١١ م: فخير، ل ت: فخبره

١٢ د. الموقف

١٣ م: السند

١٤ م دل ت- ليس بمتواتر ولا شهرة

١٥ ل ت: إجتمع

إرسالاً" فدل كلامه على أن الإرسال دليل الوضوح، وعلى أن الراوي إذا لم يتضح الأمر عنده بأن بلغه¹⁶ من واحد وممن في حكمه¹⁷ أسنده إليه ليتحملة على¹⁸ ما تحمل عليه.¹⁹

وأما مراسيل من دون هؤلاء، فقد²⁰ قالوا لا تقبل لظهور الفسق في هذه القرون إلا من إشتهر أنه لا يروي الحديث إلا عن ثقة.²¹

والمسند ثلاثة أقسام:

أحدها²² المتواتر وهو ما يرويه قوم لا يحصى عددهم ولا يتوهم تواطؤهم على الكذب لكثرتهم وعد التهم ويدوم هذا الحد في كل عصر²³ إلى أن يتصل برسول الله، مثل نقل القرآن والصلوات الخمس وأعداد الركعات ومقادير الزكاة.²⁴ وهذا القسم²⁵ يوجب علم اليقين بنمذلة العيان²⁶ علمًا ضروريًا يكفر منكروه.²⁷

وثانيها المشهور وهو ما كان من الأحاد في الأصل ثم اشتهر²⁸ من قرن الثاني ومن بعدهم²⁹ فصار³⁰ ينقله قوم³¹ في كل عصر³² لا يتوهم³³ تواطؤهم على الكذب³⁴ لأن³⁵ قرن الثاني³⁶ والثالث³⁷ قوم ثقات³⁸ بشهرة

16 م، د: سمعه

17 م: في احد

18 ل - ت: على

19 م د ت: عنه

20 م، د ل ت + فقد اختلف فيها

21 م د ل ت+ مثل إرسال محمد بن حسن

22 م د: الأول

23 م د ل ت: عهد

24 م د+ وما يشبهه ذلك ل ت+ و ما أشبه ذلك

25 م د: و انه

26 م، د: - علم اليقين بنمذلة العيان

27 م د ل ت: و من أنكره لم يعرف دينه و دنياه و يكفر

28 ت: انتشر

29 ت- من قرن الثاني و من بعدهم

30 م د ت - من قرن الثاني و من بعدهم فصار د+ مضارعة

31 ل ت ينقله قوم

32 ل ت- في كل عصر

33 م، د: لا يتصور

34 ل و هم القرون

35 ت: وهم

36 ل+ بعد الصحابة

37 م ل+ و من بعدهم و ذلك ل ت: و من بعدهم و اولئك

38 م ت+ الائمة

الرسول عليه السلام بالخبرية فيقبولهم وروايهم صار³⁹ بمنزلة المتواتر. حتى قال الجصاص أنه أحد قسسي المتواتر.⁴⁰ يضلل جاحده ولا يكفر⁴¹ فصحت به الزيادة على الكتاب وهي نسخ عندنا، مثل حديث الرجم والمسح⁴² والتتابع في صيام كفارة اليمين، لما⁴³ كان [٢ ظ] من الأحاد في الأصل، ثبت⁴⁴ شبهة سقط بها⁴⁵ علم اليقين وأفاد⁴⁶ علم الطمأنينة.

والثالث:⁴⁷ خبر الواحد وهو الذي يرويهِ الواحد أو الاثنان فصاعدا لا عبرة للعدد فيه⁴⁸ بعد⁴⁹ أن يكون⁵⁰ دون التواتر والمشهور⁵¹ وهو حجة للعمل في الدين والدنيا إذا كان مقارنا بالشروط المذكورة في الأصول⁵² لقوله تعالي فلو لا نفر من كل فرقة منهم طائفة وهو اسم للواحد فصاعدا؛ ولأن خبر الواحد يفيد غلبة الظن وإيها توجب⁵³ العمل لعدم توقفه على اليقين،⁵⁴ بخلاف العلم فإنه موقوف على اليقين.⁵⁵

³⁶ م ل ت - بشهرة الرسول عليه السلام بالخبرية فيقبولهم وروايهم ثار؛ م ل ت + لا يهتمون بالكذب فصار شهادتهم وتصديقهم

⁴⁰ دل ت + وقال عيسى بن أبان ...

⁴¹ م د + وهو الصحيح عندنا ت- فصحت الزيادة به على الكتاب و هي نسخ عندنا

⁴² م دل ت + على الخف

⁴³ م + وهو ما ل ت + وهو لما

⁴⁴ م ل ت + به

⁴⁵ م - بها

⁴⁶ د + إفادة

⁴⁷ ل ت: وثالثها

⁴⁸ م د - لا عبرة للعدد فيه

⁴⁹ ت - بعد

⁵⁰ م: يليق

⁵¹ م ل ت: المشهور والتواتر

⁵² م دل ت - اذا كان مقارنا بشروط المذكورة في الاصول

⁵³ د يوجب

⁵⁴ م د + بيقينه و الشهرة هو و انما اقتصت في العدل لا في الدعوى يعارضه الا نكارا والسخ شهدة فقد ترجح جهة الصدق لكن عارضت شهادة الصدق الامر فإن الذم خلقت في الاصل برئة و على الحقوق عرية فلا بد من الشاهد ليليق شغلها بحجة توبته ل ت: بيقين و الشهادة هو وانما اقتصت بالعدل؛ لأن الدعوى يعارضها إلا نكارا فإذا إلى بشاهد فقد ترجح جهة الصدق لكن عارضت شهادة الاصل فإن الذم خلقت في الاصل برئة و على الحقوق عرية فلا بد من شاهد ليكون شغلها بحجة

⁵⁵ م دل ت - بخلاف العلم فإنه موقوف على اليقين

ثم 56 خبر الواحد⁵⁷ إما متصلا⁵⁸ إليه عليه السلام أو منقطعا عنه ع م⁵⁹ صورة وهي⁶⁰ المرسل⁶¹ أو معني⁶² وهو على نوعين؛⁶³ منقطع لنقصان في الراوي بفوات شرط من شرائط⁶⁴ من العدالة والإسلام والعقل⁶⁵ والضبط.⁶⁶

ومنقطع بعارضته دليل أقوى⁶⁷ منه أو بكونه شاذ فيما يعم به البلوى، كحديث الجهر بالتسمية ورفع اليدين في الركوع أو بإعراض الأئمة من الصحابة.⁶⁸ فإنهم أصول في نقل الدين إلينا فأعرضهم عن حديث يدل على أنه غير صحيح⁶⁹

وقسم⁷⁰ المحدثون السنة إلى مسند ومرسل ومنقطع ومعضل؛ لأنه إن ذكر الراوي الذي [و] ليس بصحابي جميع الوسائط التي بينه وبين الرسول⁷¹ عليه السلام فمسند.⁷² وإن ترك واسطة الواحدة⁷³ فمنقطع. وإن ترك واسطة فوق الواحد فمعضل. وإن لم يذكر الواسطة أصلا فمرسل. كذا في التلويح.

56 م د - ثم

57 م د ل ت + مطلقا

58 م د ل ت: أن يكون متصلا

59 م + و المنقطع اما ان يكون صورة او منقطعا معنى و إن كان منقطعا صورة ثم المنقطع ل+ و المنقطع اما ان يكون منقطعا ت- عنه صورة وهي المرسل او معني

60 م ل - و هو

61 م + مر البحث والمنقطع ل+ وقد مر بحثه أو منقطعا

62 م ل ت+ وإن كان متصلا صورة

63 م ل ت + أحدها

64 م, د ل ت + ذكرت في الاصول

65 م د ل ت: والضبط و العقل

66 م ل+ و ثانيهما

67 م د الاقوى ت- اقوى

68 م, د+ عنه رضي الله عنهم اجمعين ل+ عنه

69 م د ل - فإنهم اصول في نقل الدين إلينا فأعرضهم عن حديث يدل على انه غير صحيح

70 م ل- قسم

71 م د ل النبي

72 م د ل فالخير مسند

73 م, د - فمنقطع و ان ترك واسطة فوق الواحدة ل+ بين الرويتين

قسموها⁷⁴ بتقسيم آخر فقالوا السنة إما⁷⁵ مرفوع أو موقوف أو مقطوع.⁷⁶ والمرفوع⁷⁷ ما أضيف إليه عليه السلام⁷⁸ خاصة قولاً مثل أن يقول الراوي قال رسول الله أم كذا⁷⁹ أو فعلاً مثل أن يقول فعل عليه السلام كذا⁸⁰ أو بتقريباً مثل أن يقول فعل هذا الفعل في زمنه عليه السلام فلم يرد⁸¹ والموقوف ما أضيف إلى الصحابي⁸² كذلك.⁸³ مثل أن يقول قال الصحابي كذا أو فعل كذا أو فعل عنده كذا فلم يرد.⁸⁴ والمقطوع ما أضيف إلى التابعي أو تابعيه.⁸⁵ كذلك كذا في الهروي.⁸⁶

وقالوا⁸⁷ أن ما نقل عنه عليه السلام⁸⁸ ثلاثة: ما يعلم صدقه وما يعلم كذبه وما لا⁸⁹ يعلم حاله منهما.

فالأول⁹⁰ خبر بلغت في رواة⁹¹ في كل طبقة مبلغاً أحال العقل توافقهم على الكذب ويسمي متواتراً.⁹² والثاني ما يخالف قطعياً ولم يقبل التأويل أو كان متضمناً لما يتوفر الدواعي على نقله وإشاعته إما لغرابته أو لكونه أصلاً في الدين ولم يتواتر ولم يشتهر⁹³ ويسمى [ظ3] موضوعاً. والثالث ثلثة⁹⁴: لأنه إما راجح الصدق أو راجح الكذب أو مساوي الطرفين

⁷⁴ م: وقسم العلماء السنة ل: وقسموا السنة أيضاً

⁷⁵ م: د - فقالوا السنة

⁷⁶ م: د: إلى المرفوع وموقوف ومقطوع

⁷⁷ م: د: فللمرفوع

⁷⁸ م: د: ل إلى رسول الله صلعم

⁷⁹ م: د: ل ت - مثل أن يقول الراوي قال رسول الله أم كذا

⁸⁰ م: د: ل ت - مثل أن يقول فعل عليه السلام كذا

⁸¹ م: د: ل ت - أن يقول فعل هذا الفعل في زمنه عليه السلام فلم يرد

د: ل + متصل كان أو منقطعاً أو معضلاً أو مراسلاً

⁸² م: د: الصحابة

⁸³ م - مثل أن يقول قال لـصحابي كذا أو فعل كذا أو فعل عنده كذا فلم يرد

⁸⁴ د: ل ت - مثل أن يقول قال لـصحابي كذا أو فعل كذا أو فعل عنده كذا فلم يرد

⁸⁵ م: دونه ل ت: أو من دونه

⁸⁶ م: د - كذا في الهروي

⁸⁷ د: ل ت: قال أهل الحديث أعلم إن

⁸⁸ م: د ت: عن رسول الله صلعم

⁸⁹ م: ت - لا

⁹⁰ ل ت: والأول

⁹¹ م: د - في ل ت: رواته

⁹² ل: تواتراً

⁹³ م: د - ولم يشتهر

⁹⁴ د: ل ت + أقسام

فالأول⁹⁵ ما سلم لفظه من ركافة وخلل ومعناه من مخالفة القطعي ويعلم إسناده إليه عليه السلام⁹⁶ بعنونة ثقات معلوم العدالة وسمي صحيحاً أو⁹⁷ مسنداً هذا الإصطلاح المتقدمين.⁹⁸

والمتأخرين قسموا⁹⁹ هذا القسم على نوعين صحاح وحسان؛ لأنه إن كان¹⁰⁰ رواية الحديث مثنى أو أكثر إلى الصحابي المشهور بالرواية عنه ع م¹⁰¹ يسمى صحاحاً، كالأحاديث التي أوردها الإمام أبو عبد الله محمد بن إسماعيل الجوفي البخاري والإمام أبو الحسن مسلم بن حجاج القشيري في كتابيهما. وإن¹⁰² رواية الحديث فرادى في كل طبقات¹⁰³ أو بعضها إليه¹⁰⁴ يسمى حساناً كالأحاديث التي أوردها الإمام أبو داود سليمان بن أشعث السجستاني والإمام أبو عبد الرحمن أحمد بن علي النسائي والإمام أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني والإمام أبو عيسى¹⁰⁵ الترمذي والإمام أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي¹⁰⁶ في كتبهم. وعلى هذا الاصطلاح¹⁰⁷ البغوي في المصابيح والصحاح أرجح عند التعارض¹⁰⁸ من الحسان¹⁰⁹

وقسموا¹¹⁰ هذا القسم¹¹¹ [و٤] بتقسيم آخر إلى قسمين لأنه إن كان الحديث مما دونه الحفاظ وشاع فيما بينهم يسمى مشهوراً. وإن انفرد به حافظ واحد¹¹² يسمى غريباً. وقد يطلق¹¹³ على ما رواه التابعي عن صحابي لم يكن مشهوراً بالرواية عنه عليه السلام.

⁹⁵ م: ل و الأول

⁹⁶ م د ت: إلى رسول الله صلعم

⁹⁷ ل ت: و

⁹⁸ م د ل ت - هذا الإصطلاح المتقدمين

⁹⁹ م د ل ت: وقد قسم المتأخرون من أهل الحديث

¹⁰⁰ ت+ من

¹⁰¹ ل ت: عن النبي

¹⁰² ل ت+ كان

¹⁰³ ل ت: الطبقات

¹⁰⁴ م د ل ت+ إلى الصحابي المشهور بالرواية

¹⁰⁵ ل+ محمد بن عيسى

¹⁰⁶ م د ل+ السمرقندي

¹⁰⁷ ل+ الإمام

¹⁰⁸ م د+ رجح

¹⁰⁹ م د+ لتأكيد الظن في الأول ل+ لتأكيد الظن في الأول

¹¹⁰ م د: وقد قسم ل: وقد قسمهم

¹¹¹ ل: المقسم م ل+ أيضاً

¹¹² م د ل+ ولم يذكره غيره

¹¹³ م ل+ الغريب

والثاني ما يكون في لفظه ركافة أو خلل لا يحسن إصلاحه أو في معناه خلل بأن¹¹⁴ يكون على خلاف آية أو خبر متواتر أو إجماع ويسى سقيما. أو في أحد رواية قدح وتهمة¹¹⁵ ويسى ضعيفا ومنكرا وقد يطلق عليه السقيم¹¹⁶ أيضا.

والثالث ما لا يكون¹¹⁷ في متنه علة ولا في رواته خلل ولكن بعضهم¹¹⁸ لم¹¹⁹ يعلم بعينه أو بوصفه.¹²⁰ والأول إن كان هو الصحابي يسى¹²¹ مرسلا وإن كان غيره يسى منقطعاً وإن كان كليهما يسى معضلاً. والثاني ما لا يعرف عدالة رواته ويسى مجهولاً والمنقطع والمعضل لا استدلال بهما. وفي¹²² المجهول خلاف.¹²³

وقسموا السنة أيضا¹²⁴ إلى مختصر¹²⁵ وهو الذي روى بعضه وترك بعضه. ومستقصى وهو¹²⁶ الذي روي جميعه.¹²⁷

ومن الأحاديث المدرج وهو¹²⁸ الذي ووقع فيه لفظ من كلام الصحابي أو التابعي،¹²⁹ وإنما يميز¹³⁰ كلامهما¹³¹ من كلامه ع¹³² بأن يروي ذلك الحديث رجل آخر من ذلك الراوي ويقول: "قال لي فلان الذي أروي¹³³

¹¹⁴ م د + مثل ان

¹¹⁵ م د + في عقيدته

¹¹⁶ ل: السقيم عليه

¹¹⁷ م: يجوز

¹¹⁸ م د ل: رواته

¹¹⁹ د + يكن

¹²⁰ م ل + لم يعلم وضعه

¹²¹ م ل + الحديث

¹²² م د ل + المرسل و

¹²³ ل + إنتهى

¹²⁴ م د ل - السنة أيضا

¹²⁵ م د + والمستقصى المختصر وهو الحديث الذي ل + والمستقصى المختصر و

¹²⁶ م + الحديث

¹²⁷ م د ل + من غير ان يترك منه شئ

¹²⁸ م + الحديث

¹²⁹ م د ل + ليظن السامع انه من جملة ذلك الحديث

¹³⁰ م د: يعرف تميزه ل: وإنما يعرف تميز

¹³¹ م د ل + كلام الصحابي و التابعي

¹³² م ل: كلام النبي صلى الله عليه و سلم

¹³³ د: روى

عنه هنل الءءءء ¹³⁴ [ءظ] إن هنا اللفظ من كلامي ¹³⁵ واذا وقع إءءلاف كءئر ¹³⁶ بئن ءءءء ¹³⁷ إلا فف أفاظها فلا فقال هنا مءرء إلا بءلبفل واضء. ¹³⁸

¹³⁴ د: + ان هذا الءءءء
¹³⁵ د: كلام م، د + و إما إذا روى اءء ءءءءا او روى الأءرءهءه الءءءء و ءءء لفظ فف ءءءء اءءءءا لم ءوءء ذلك اللفظ فف ءءءء اءر او ذلك اللفظ لا فوءف [لا فءرف] ففنا انه مءرء [م: مءرء] إلا مكان ذلك اللفظ منه ءفظ الراوى الءى ففس ءءءءه ذلك الفظ وقء
 ل + م، د + و إما إذا روى اءء ءءءءا و روى اءر ذلك الءءءء و ءءء لفظ فف ءءءء اءءءءا لم ءوءء ذلك اللفظ فف ءءءء اءر فذلك اللفظ لا فءرف ففنا انه مءرء لا مكان سقوء ذلك اللفظ منه ءفظ الراوى الءى ففس ءءءءه ذلك الفظ

¹³⁶ م، كسرة

¹³⁷ م دل + الأءءءء المرءوءة عن النبف صلعم

¹³⁸ ءءء نساءة د بقوءه: كءا فف المفاءءء هءه رسالة مففءة لعلم الءءءء لمولانا عمر الءلبف الشهبر فكان على فء مءءء بن ءسن عفى الله لهم باءسان فف فوم الءلء فف فوم الأضعفة فف سنة ءمانفة و ءمسة و مأة و الف ءءء نساءة م بقوءه: كءا فف المفاءءء فمفه الرسالة مففءة فف علم الءءءء لمولانا عمر ءلبف الشهبر ففكان ... عبء ... اءءء بن عبء الله بن إءرفس عفى الله لهم السنة ءسع و عشرين و مائة و الف ءءء نساءة ل بقوءه: ءم الكءاب بعون الله الوهاب فف فء مءءء بن عبء الرءمن بن مءءء الءماءف فف أوائل ربفء الأول من فوم العاشر سنة إءنف وءمانفن و مأفن وألف. ءءء نساءة ء بقوءه: ءءء الرسالة الشرففة بعون الله ءعالف.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *Bursalı İsmail Belîğ*. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1985.
- Abdülhay Leknevî. *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Kahire: y.y., 1324.
- Aşıkpaşazâde Derviş Ahmed, *Tevârihi Âli Osman*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Ateş, Hacer. "Tekirdağ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 360. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 245. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye-tü'l-ârifin esmâü'l-müellifin, (Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts), 2: 199; Baldırzâde, Ravza, 179.
- Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed. *Ravza-i Evliyâ*. haz. Mefail Hızlı. Bursa: Arasta Yayınları, 2000.
- Baltacı, Cahit, "Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 476. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilat-Tarih)*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Bedir, Murteza. "Züfer b. Huzeyl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 529. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Nşr. A. Fikri Yavuz. İstanbul: Meral Yayınları, 1915.
- Erkan, Mustafa. "Gülzâr-ı İrfan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 260. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Erünsal, İsmail E. "Kütüphane" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 24. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Erünsal, İsmail E., *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Gökbilgin, M. Tayyip. *Edirne ve Paşa Livâsı*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.
- Gül, Ahmet. *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dârü'l-Hadislerin Yeri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- İpşirli, Mehmet, "Medrese" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28: 330. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İsmail Hami Danişmend. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947.
- Kâtib Çelebi, *Silmü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Thk. Mahmud Abdulkadir Arnavut. İstanbul: Mektebetü İrsika, 2010.

- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1943.
- Koca, Ferhat, "Molla Hüsrev" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 252. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Lekesiz, Hulusi. *Osmanlı İlmî Zihniyetinde Değişme*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1989.
- Mecdî Muhammed Efendi. *Hadâîku's-şekâyık*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- Mefail Hızlı. *Bursa Medreseleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Özcan, Abdulkadir. "Molla Yegân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Şekâyiku'n-Nu'mâniyye*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-arabî, 1975.
- Uğur, Müctebâ. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. haz. Halil Öztürk. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Üzüm, İlyas. "Hatipzâde Muhyiddîn Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16: 463. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said. "Hızırbey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 413. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

